

Kaj pa delamo v tem razredu?

Ali je filozofija mogoča?

Ni veliko akademskih predavanj, pri katerih bi se večino časa mučili z vprašanjem, kaj sploh je njihov predmet in ali disciplina, ki naj bi jo proučevali, sploh obstaja. A prav to se dogaja filozofiji, ki postavlja vrsto vprašanj. Eno od njih je tudi: Kaj je filozofija? To dejstvo nam pove nekaj o filozofiji, ker nas informira o njeni samorefleksivni naravi. Filozofija je

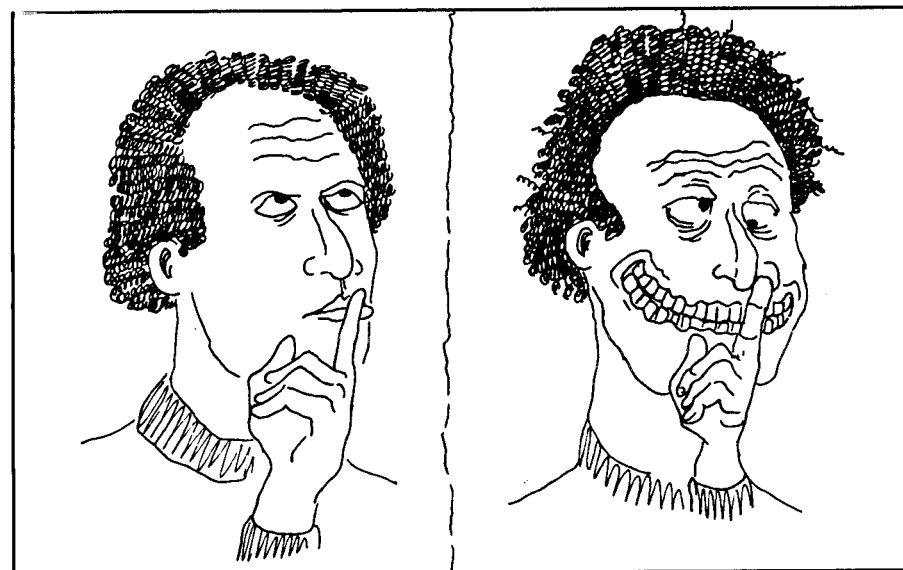

oblika misli, ki misli samo sebe. Lahko bi rekli (nekoliko pompozno), da je človeški duh, misleč o sebi. Ta verjetno preveč introspektiven vidik gre nekaterim na živce in zato mislijo o filozofih podobno kot o nevrotikih oziroma psihotikih, ki tudi preživijo veliko časa z ustvarjanjem

Misel misli samo sebe.

nenavadnih in zavutih razlag o svojem razmerju do sveta in sebe. (Res bomo videli, da je včasih črta med filozofijo in norostjo zelo tanka, in kar nekaj filozofov je ugotovilo, da za filozofske probleme bolj kakor rešitev potrebujemo zdravilo.)

Tanka črta med filozofijo in norostjo.

Izvori filozofije

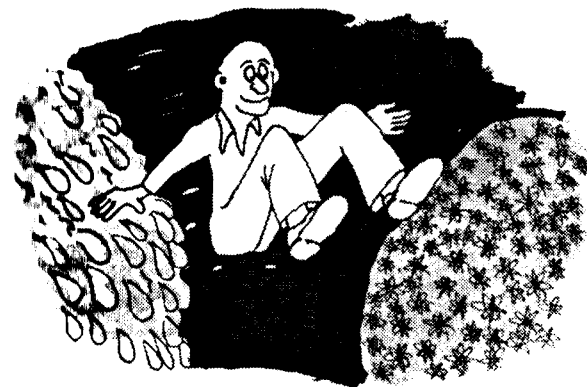
Ena od poti do razumevanja filozofije vodi k njenemu zgodovinskemu in jezikovnemu izvoru. Beseda "filozofija" izvira iz grške philosophia, kar pomeni "ljubezen do modrosti". Platon je vzel to definicijo čisto zares in videl filozofa kot nekakšnega ljubimca; zato je porabil veliko časa, da bi določil pomen ljubezni, ker je hotel dokazati, da pravi ljubimci vedno ljubijo modrost. Toda dejavnost, ki ji pravimo filozofija, sega v stoletja pred Platona. Splošno je sprejeto, da je prvi znani filozof zahodne tradicije Tales iz Mileta (ok. 580 pr. n. št.). Če na kratko pogledamo, kaj je imel povedati, potem lahko odkrijemo kaj o naravi filozofije, čeprav nas lahko nekoliko razočara, ker je njegova glavna teorija tako očitno napačna (trdi, da je vse voda!) in ker se njegova

Vse je voda.

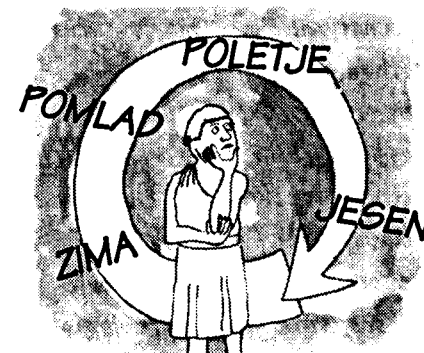
"dejavnost" niti ne zdi tako nenavadna – vsaj nam ne. Znano je, da je med obiskom Egipta postavil hipotezo, ki pojasnjuje, zakaj Nil pozimi upade in poleti poplavlja, po čemer se razlikuje od skoraj vseh znanih rek. Po Talesovi hipotezi so vzrok za ta pojav vetrovi. In kaj je pri tem tako presenetljivega (če odmislimo, da je teorija napačna)? Našo pozornost pritegne dejstvo, da so vsi njegovi predhodniki pripisovali pojav nadnaravnim silam. Tales pa je raje, kot da bi govoril o čudežih oziroma volji bogov, en naravni pojav

(poplavljanje Nila) pojasnil z drugim (puščavski vetrovi). Tudi njegova pretirana trditev, da je vse voda, je prav tak punkus razlage (sploh ni tako pretirana – skok od "Vse je voda" do "Vse je iz atomov" je krajši, kot se zdi, in traja le sto let).

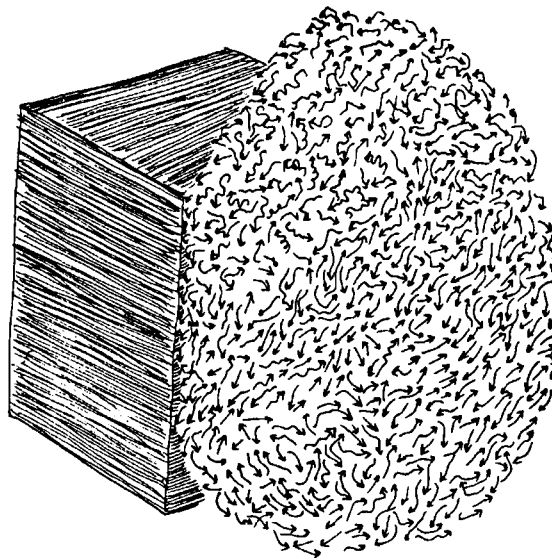

Skok od "Vse je voda" do "Vse je iz atomov"

Česa so vse stvari?"), še zanimivejše od vprašanja (oziroma odgovora) pa so njegove podmene. Kot večina Grkov se je tudi Tales močno zavedal dramatičnih sprememb v opaznem svetu: dan se spremeni v noč in ta spet v dan, poletje v zimo in ta v poletje, toplo se ohladi in spet ogreje. In potem od vseh najbolj okrivnostna sprememba – življenje se spremeni v smrt in ta nekako spet porodi življenje. V Talesovem vprašanju je zajet naslednji premislek: če obstaja spreminjanje.

potem mora biti za njim nekaj nespremenljivega. Prav tako je opazil, da je na svetu mnogo posameznih stvari: skal, kuščarjev, zobotrebcev, mavric in ljudi. In vendar je svet celota in ne ohlapna zbirka nepovezanih predmetov. V vprašanju je bila domneva: če obstaja "mnoštvo", potem za njim

Nespremenljivo za spremenljivim

nekako mora biti "eno". In še, da je človeški um zmožen dognati to nespremenljivo eno za mnogim in ko bi ga enkrat dognal, bi razumel, zakaj središče drži, prav tako pa bi razumel smisel, ki drži stvari skupaj. To Talesovo vprašanje zanima filozofe še šestindvajset stoletij pozneje.

Znova je treba poudariti, da bi njegov odgovor moral biti naraven in ne nadnaraven. Prav po tem se njegov način mišljenja loči od predhodnega mitičnega. Mit razlaga stvari tako, da gre k njihovemu izvoru. V tem se MYTHOS (mitično mišljenje) ne razlikuje od LOGOSA (filozofsko/znanstveno mišljenje). A mit sledi izvoru stvari do nadnaravnega časa, mitologi ga imenujejo tudi "močni čas", in do nadnaravnih prednikov. Urejenost družbenega in naravnega sveta je

razložena z njunim razmerjem do "močnega časa" in njegovih božanskih prebivalcev. Miti so navadno konservativni. Upravljujejo status quo z razkritjem njegovega razmerja do "močnega časa" ("To počnemo, ker so tako delali naši predniki ..."). Pogosto se začnejo s formulo, ki se nanaša na nastanek sveta ("Nekoč, pred davnimi časi, ko je bil svet še mlado mlad ..."). Recitiranje mita prestavi govorca in njegove poslušalce iz realnega v "močni čas". Še več, obred, ki spremlja recitacijo, poustvarja družbeni in naravni svet. Mitični um verjame, da bi brez recitacije mita in brez spremljajočih obredov svet zapadel v kaos, središče ne bi držalo, stvari bi šle narazen. Na mitu temelječe družbe so tradicionalno "nezgodovinske". Ne beležijo zgodovine, ker "zgodov-

Središče ne drži. Stvari razpadajo.

ina" vključuje spreminjanje, tega pa takšne družbe ne priznajo. Edina sprememba je bil padec iz močnega v vsakdanji čas. Od takrat se ni nič spremenilo.

Kakor mitične razlage tudi Talesova "filozofska" teorija pelje k izvoru stvari – ne k časovnemu, marveč ontološkemu, k izvoru v biti.

Kakšna mora biti narava stvari, da se lahko kažejo, kakor se, in spreminjajo, kakor se? Talesova hipoteza se ne nanaša na "močni čas" oziroma nadnaravna bitja (čeprav je v njegovi knjigi čuden fragment: "V vseh stvareh so bogovi."). Vsebuje logično analizo dejstev, izpeljanih iz opazovanja.

Grki so priznavali štiri elemente: zemljo, vodo, zrak

in ogenj. Tales je sklepal, da mora biti eden izmed njih osnovnejši, in se vprašal, kateri od štirih lahko sprejme

Padec iz močnega časa

pu spet prižubori na plan ali pljuske z neba. Ugotovil je, da rreke ustvarjajo delte, in sklepal (napačno), da se voda npreminja v zemljo. Jutranja rosa ga je privedla do (napačnega) sklepa, da se zemlja spreminja v vodo. Videl je nredozemski pojav "sonce privlači vodo" (v katerem se oblaki med nekaterimi vrstami neviht na morju dozdevno zavrtinči-

jo okrog sonca) in spet napačno sklepal, da se ogenj na soncu hrani z njo. Voda je torej pravi kandidat. In

ne nadnaravna, marveč povsem na ravna voda.

1) Čeprav nam razlika med mythosom in logosom pomaga določiti naravo filozofije, ni brez težav. Nekaterim se zdi vprašljiva življenjskost te razlike. Psiholog C. G. Jung in antropolog Claude-Lévi Strauss sta dokazovala, da je tako imenovani logos kratkomalo oblika našega modernega, zahodnega ustvarjanja mitov, ki je v nekaterih ozirih slabši od drugih oblik mythosa. Na to je mislil Robert Pirsig, ko je v svojem delu Zen in umetnost vzdrževanja motociklov zapisal naslednje:

Pojem logos, koren besede "logika", se nanaša na naše celotno racionalno razumevanje sveta, mythos pa na celoto zgodnjegodovinskih in predzgodovinskih mitov, predhodnikov logosa. Mythos ne vključuje le grških mitov, ampak tudi staro zavezo, vedske himne in zgodnje legende vseh kultur, ki so prispevale k današnjemu razumevanju sveta. Argument o premoči mythosa nad logosom poudarja, da našo racionalnost oblikujejo te legende, da je naša današnja vednost v istem razmerju do njih kot drevo do drevesca kakršno je bilo nekoč. Proučevanje preprostejše oblike drevesca omogoči globok vpogled v celotno zapleteno strukturo drevesa. Ni razlike v vrsti ali celo identiteti, razlika je le v velikosti ... [M]ythos [je] le velikansko telo naše splošne vednosti, ki združuje duhove podobno, kot so združene celice v človeškem telesu. Občutiti, da nisi del tega telesa, da lahko sprejmeš ali zavržeš ta mythos, kakor ti pač ugaja, pomeni, da ga ne razumeš.¹

Poznavalci poudarjajo, da se v misli filozofov, ki sledijo Talesu, še vedno jasno kaže mitična usmeritev. Njegov neposredni filozofski naslednik ANAKSIMANDER iz Mileta (ok. 545 pr. n. št.) je kritiziral učiteljevo teorijo, češ da bi se že pred mnogimi časi vse sesedlo v osnovni element, če bi bil kateri od štirih res osnoven. Zato mora za vsem obstajati prvotni, brezoblični, neimenovani element. To prvotno snov je poimenoval "nedoločeno" oziroma "neomejeno".

Najbolavnejši ohranjeni fragment
Anaksimandrove izgubljene
knjige pravi:

Iz česar pa stvari nastajajo,
v tem tudi minevajo po
Nujnosti; zakaj druga
drugi plačujejo kazen in
poravnava za krivdo po
radu časa.

Nekateri pravijo,
da ne Anaksimader z
uporabo moralnih kat-
egorij, kot so "krivda" in
"poravnava", v svoji
razlagi sveta ne loči kaj
dosti od velikih tvorcev
mitov. Nadalje, z lahkoto je
mogoče odkriti tudi precej velikih zahodnih filozofov, ki so delo-

vali stoletja za njim, a so se v
svoji razlagi realnosti zatekali k
božanskim bitjem. (Glejte peto
poglavje!) Zatorej zavračanje
nadnaravne razlage ne more biti
bistvo filozofije.

2) Druga težava razlike
mythos/logos – če jo sprejmemo
za prikaz različnosti med mitom
in "racionalno mislijo" – je ta, da
je ne moremo uporabiti za
ločitev filozofije od drugih oblik

Voda plačuje kazen
za svojo krivdo.

racionalnega mišljenja, kot je denimo znanost. (In seveda se res zdi, da se s Talesom začne zgodovina zahodne filozofije in zgodovina zahodne znanosti.) Nekateri pisci sprejemajo to dejstvo in, poudarjajoč spekulativno naravo filozofije, trdijo, da se znanost razvije, ko nekatere filozofske veje postanejo eksperimentalne in empirične. Sir Isaac Newton, ki ga imamo za zglednega znanstvenika, je svoje glavno delo naslovil Matematična načela naravne filozofije. In v resnici so danes fiziki, sociologi in psihologi prevzeli veliko tistega, česar se je nekoč dotaknila le filozofska spekulacija.

Navkljub temu filozofijo z oznako, da je preprosto nedozorela znanost, ne le zožimo, ampak zgrešimo večino tistega, kar je pri njej zanimivo. Domnevam (dokazati sicer ne morem), da veliko filozofskih vprašanj zaradi svoje narave ne more biti eksperimentalnih – še posebno ne morejo biti takšna tista, ki zadevajo vrednote. (Ko so prvi sovjetski vesoljci sporočili na Zemljo, da tudi na nebu ni mogoče najti Boga, se je zdelo, kakor da se šalijo oziroma si povsem napačno razlagajo vprašanje božjega bivanja.)

Nadalje, filozofska vprašanja se pogosto porodijo tudi znotraj znanosti. Ko fiziki trdijo, da so nekateri

delo osnovni, se postavi vprašanje, katero merilo določa, kaj je "osnovno". Katero merilo uporabiti v medicini za določitev smrti? Kaj šteje kot potrditev teorije? Te vrste monofunkčnih vprašanj, ki so stalnice v znanosti, ne moremo prezreti; dokazujejo tudi, da filozofija ni zgolj nerazsvetljena znanost. Vplivni filozof dvajsetega stoletja MARTIN HEIDEGGER (1889-1976) je ob iskanju ločnic med znanostjo in filozofijo trdil, da je znanost nekako izrojena filozofija in slabo vpliva na zgodovino filozofije. Čeprav je to stališče okrajno, ga je vredno na kratko povzeti. Heidegger je verjel, da je osrednji problem filozofije "skrivnost biti" in da so si Tales in njegovi privrženci (imenovani "predsokratiki") zas-

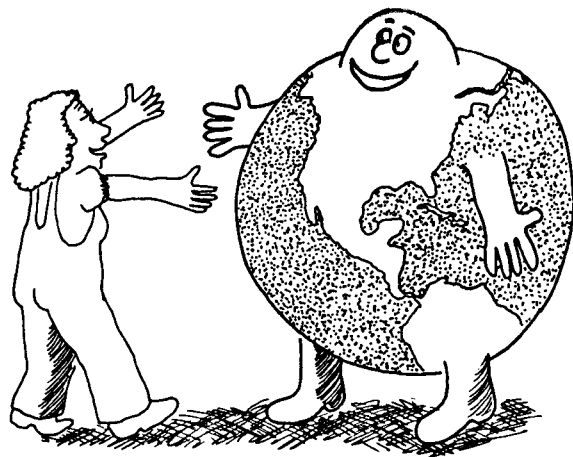

MARTIN HEIDEGGER

tavljali še danes pravilno filozofsko vprašanje: "Kaj je bit Biti?" Poznejši filozofi (začenši s Platonom) so se izneverili prvotnemu vprašanju in ga raje preoblikovali v "Kaj je bit bivajočega?" V četrtem poglavju se bomo na primer srečali s francoskim filozofom iz sedemnajstega stoletja Renéjem Descartesom, ki je razdelil svet v dve substanci – telu

in duhu – in ju poskusil opredeliti neodvisno drugo od druge. Po Heideggerju je Descartesov načrt že opustil pravo vprašanje, ki zadeva razkritje same Biti, in se lotil plitvejše vprašanja o naravi posebnih bitij (teles in duhov). Po potencialistu Heideggerju je bila odprtost do biti lalekova zadeva, mora pa biti še naša, če si prizadevamo doseči filozofske cilje.

Mislím, da nam je naše kratko potovanje k zgodovinskim izvorom filozofije pomagalo, čeprav ne odločilno. Zgolj z vrnitvijo h grškemu

Ostati moramo odprti do Biti

izvoru verjetno ostane nedotaknjenih mnogo značilnosti te vede. Drug pristop, ki bo razkril nekatere od njih, je navedba in označitev različnih vej filozofije, ki so danes splošno priznane.

Šodobne veje filozofije

Če bi odprli katalog tipičnega štiriletnega kolidža ali univerze v ZDA, bi pod rubriko "Filozofija" med drugim zelo verjetno našli predavanja, kot so: epistemologija, ontologija (oziroma metafizika), logika, etika (oziroma moralna teorija), politična filozofija in estetika; prav tako pa skupino predavanj, ki se začnejo s "filozofija _____", na primer "filozofija znanosti", "filozofija religije", "filozofija psihologije" in "filozofija športa". Poglejmo, kaj bi morali študirati, če bi se prijavili h kateremu od njih.

EPITEMOLOGIJA

Epistemologija je teorija vednosti oziroma teorija spoznanja. Ukvarja se s podobnimi vprašanji:

Kaj je vednost in po čem se loči od mnenja? Ali vednost zahteva gotovost oziroma lahko kaj vemo, ne da bi bili gotovi? Ali védenje sploh obstaja ali pa se moramo zadovoljiti zgolj z mnenjem? Če obstaja, kako ga pridobimo?

(Bodite pozorni, da so to bolj pojmovna kot eksperimentalna vprašanja. Samo zadnje lahko postane predmet eksperimentalne in zato domena psihologije; vendar bomo zelo hitro videli, da celo to vprašanje ni samo oziroma pretežno eksperimentalno.)

ONTOLOGIJA

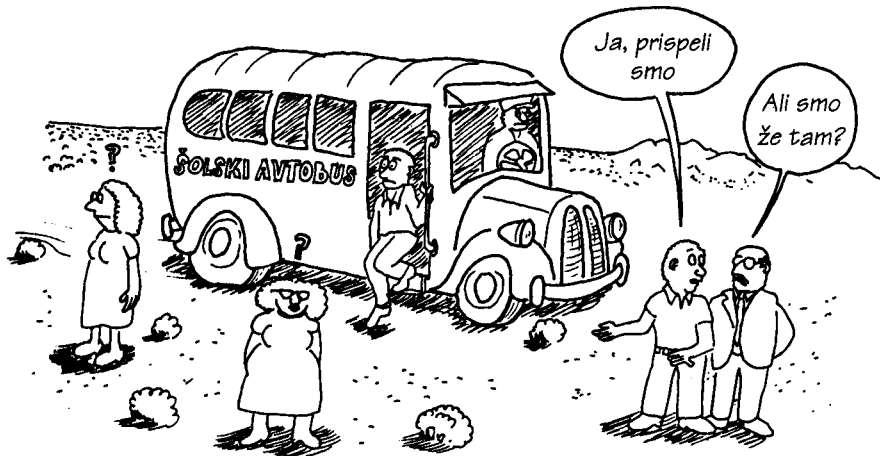
Ontologija je teorija biti. (Nekateri ji raje rečejo "metafizika".) Ukvarja se z naslednjimi vprašanji:

Zaradi česa je kaj dejansko? Kakšna je narava bivajočega? Kakšna je razlika med videzom in resničnostjo?

(Bodite pozorni, da vprašanja niso eksperimentalna, ker bi se morali o njih odločiti, še

preden bi z eksperimentom lahko začeli. "Ali duh obstaja?" in "Ali so naravna števila dejanska?" ni enako vprašanju "Ali bivajo samorogi?" oziroma "Ali so prikazni resnične?" Mogoče si je zamisliti eksperimente in raziskave, da bi našli odgovor na slednji vprašanji. Je pa malo filozofskih odprav, kajti ni kraja, kamor bi se odpravili – oziroma če smo natančnejši, kjer koli smo, smo že tam!)

Filozofska odprava

LOGIKA

Logika je najbolj specializirana veja filozofije. Včasih jo definiramo kot znanost veljavnega izpeljevanja. V 4. stoletju pr. n. št. jo je utemeljil Aristotel in je čisto formalna, kar pomeni, da je ne zanima resničnost sklepov ali drugih delov sklepanja, marveč le, katere oblike sklepanj so veljavne.

Sklepanje:

Vsi ljudje so smrtni.

Sokrat je človek.

Torej je Sokrat smrten.

Je veljavno in bi tako tudi ostalo, četudi bi bili prva oziroma druga vrstica ("premisi") neresnični. Sklepanje bi bilo kljub okritju nesmrtnih ljudi in ugotovitvi, da je Sokrat dejansko mlad, veljavno zgolj zaradi svoje oblike:

Vsi ljudje so smrtni. Sokrat je človek.

ETIKA

Etika oziroma moralna filozofija zastavlja podobna vprašanja:

Kaj je dobro življenje? Ali obstaja kaj takšnega kot moralne dolžnosti? Ali je torej kaj takega, kar v resnici moramo narediti? Ali obstajajo "boljši" moralni argumenti oziroma ali so vsi enako veljavni ali neveljavni? Ali so vrednote absolutne ali pa so odvisne od časa in kraja?

Vsi A so B.

S je A.

Torej je S B.

Druge tri veje filozofije: etika, politična filozofija in estetika so vse različice AKSIOLOGIJE, ki proučuje vrednote – prva moralne vrednote, druga družbene in tretja umetniške vrednote ali širše – lepoto.

(Spet pazite, ta vprašanja niso eksperimentalna oziroma empirična. Psiholog bi nam morda lahko razložil, zakaj imajo ljudje vrednote, kakršne pač imajo. Sociolog in antropolog bi nam lahko povedala, ali so kakšne vrednote skupne vsem kulturam ali pa opisala družbene posledice upoštevanja vrednot. Ampak takšnih vprašanj ne zastavlja filozof, čeprav empirične informacije družbenih ved lahko vplivajo na filozofsko razglabljanje o morali.)

POLITIČNA FILOZOFIJA

Politična filozofija se sprašuje o družbenih vrednotah. Na primer:

Ali lahko zamisel o družbeni ureditvi razumsko upravičimo ali pa so vse vrste družbene ureditve iracionalne? Ali imajo ljudje politične dolžnosti in družbene obveznosti? V katerem primeru? Ali obstajajo naravne družbene pravice? Ali lahko upravičimo njihov odvzem zaradi kazni?

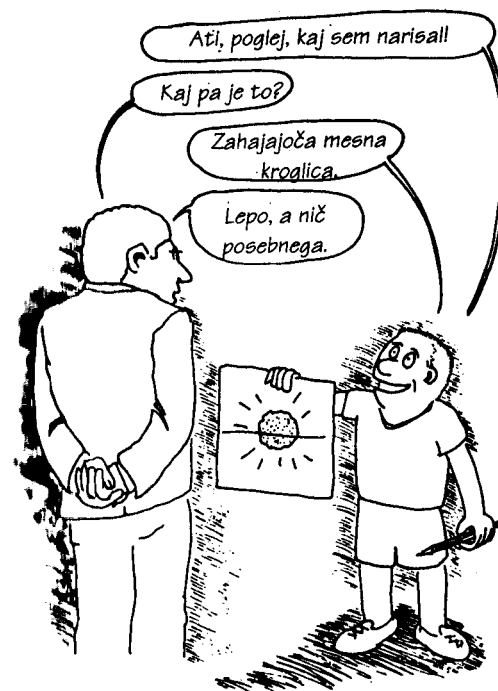
Še enkrat bodite pozorni, da so ta vprašanja povezana s tistimi, ki jih zastavljajo politologi; včasih se na primer tudi

praktirajo: "Ali so katere oblike oblasti boljše od drugih?" A nam pločel ni niso enaka, kajti politološka vprašanja so v osnovi empirična.)

ESTETIKA

Filozofija umetnosti ali ESTETIKA sprašuje po naravi umetniških ali estetskih vrednot. Želi spoznati, od kod izvirajo, kako utemeljiti estetske sodbe, ali obstajajo določene nujne značilnosti umetnosti oziroma zaznave, zaradi katerih

je neko umetniško delo oziroma zaznava objektivno vrednejše od drugega. Prav tako želi razumeti, kako se umetniška dejavnost sklada z drugimi človeškimi dejavnostmi. Že prej sem omenil, da boste našli v univerzitetnem katalogu poleg tradicionalnih vej filozofije tudi naslove predavanj "Filozofija X", pri katerih je X področje oziroma dejavnost, ki samo po sebi ni filozofija.

Ja. Lemveč znanost, pravo, šport, religija ali celo ljubezen in spolnost. (Takšna veja je v bistvu tudi estetika, če jo opredelimo kot "filozofijo umetnosti", pri tem pa umetnost ni filozofija.) Razlog, da je kaj takšnega mogoče, ima opraviti z

značilnostjo filozofije, ki se imenuje "druga raven" analize. Oglejmo si, kako je poskusil opredeliti filozofijo William Capitan. Mislim, da mu ni uspelo dati izčrpne definicije (takšna ni nobena), ima pa to prednost, da razkriva tisto stran filozofije, ki jo obravnavamo sedaj. Capitan pravi, da je filozofija "razumsko raziskovanje strukture katerega koli miselnega sistema, njegovih podmen, konceptov in statusa njegovih trditev".²

Ta definicija pokaže, zakaj je mogoče imeti "filozofije____" in tudi zakaj je mogoče predavati o Marxu in Freudu na filozofskem oddelku, čeprav se ju nima

prvenstveno za filozofa. Freud na primer uporablja določene ključne pojme, kot so "sublimacija", "projekcija", "transfer", "premestitev" in "reakcijska tvorba"; psihoanalitiki iščejo, kako se konkretizirajo v vedenju ljudi, kar je prva raven analize. Filozofi se jih ne lotevajo tako "priročno", ampak stopijo korak nazaj in zastavijo vprašanja "druge ravni", kot so "Kaj je logika teh pojmov?", "Katere so podmiene pojmovanj o umu, spoznanju in vrednotah?", "Ali najdemo primere zanje in proti njim?" Capitanova definicija poudarja analitični oziroma kritični vidik filozofije, kar smo označili kot njen status "druge ravni". Tudi Stuart Hampshire, zelo znani sodobni britanski filozof, v svoji definiciji skuša poudariti to

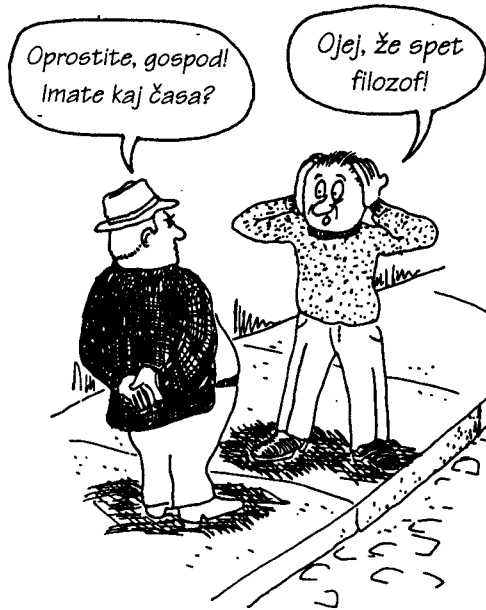

Marxa in Freuda so odkrili pri pouku filozofije.

polno: "Filozofija je svobodno raziskovanje meja človeškega spoznanja in najsplošnejših kategorij, ki ustrezajo izkustvu in realnosti."³

Menim, da je Hampshire s terminom "svobodno raziskovanje" postavil filozofiji idealni pogoj: njenega raziskovanja ne smejo omejevati diktati in zahteve politike, religije, osebne koristi ali drugih "posebnih interesov". Pravim, da je idealni pogoj zato, ker se je veliko tistega, kar se ima za filozofijo, tako ali drugače uklonilo nefilozofskim zahtevam. Zdi se, kakor da iz te "idealnosti" izhaja oziroma bi moral izhajati obolj čistega razuma ali čiste logike in da bi morala biti filozofija iskanje te osvobodjene racionalnosti. Ampak v resnici ni prav verjetno, da bi človeški um mogel kdaj koli delovati povsem objektivno in brezinteresno, neodvisno od nefilozofskih preprek, vsaj kar zadeva predmete, ki so kakor koli pomembni. Vendarle pa ima Hampshire prav, filozofija mora biti budna in nezaupljiva do lastnih motivov, če naj se sploh približa cilju.

Njegova definicija se nanaša na "najsplošnejše kategorije, ki ustrezajo izkustvu in realnosti". Ta namenoma nejasni del njegove označitve opozarja na oboje: za filozofijo so zanimive nekatere ključne kategorije (npr. čas, prostor, eksistenca, družabnost, lepota, ljubezen in smrt) in tudi njihov splošni značaj. Z njihovo splošnostjo Hampshire meni nekaj takega: če vas vprašam, koliko je ura, ne zastavljam filozofskega vprašanja. Oziroma če mi poveste, da let iz San Francisca v Reno traja manj časa kot tisti iz Rena v St. Louis, ne trdite nič filozofskega. A če vas vprašam namesto "Imate kaj časa?" "Kaj je čas?", potem zastavljam splošno

vprašanje, ki je verjetno filozofsko (razen če ne sprašujem po slovarski definiciji besede čas, ker moja slovenščina ni preveč dobra in je ne razumem). Vprašanje, ki pomeni, da je nekaj v prostoru, je prav tako filozofsko, ni pa, če sprašujemo, koliko stolov lahko postavimo okoli mize v jedilnici.

V tej knjigi imenujem takšna splošna vprašanja "velika vprašanja". To

je manj pompozno, kot če bi jih imenovali "najbolj pomembna vprašanja", kot to delajo nekateri filozofi. (Tako moram pripomniti, da so "pomembna" zaradi okoliščin, v katerih so bila zastavljena.) Prav tako bi jim lahko rekli globoka, a ne v nekem domišljavem, ampak v metaforično arheološkem oziroma geološkem smislu. Globoka so, ker ležijo pod drugimi vprašanji in jih podpirajo. Ko govorim o času, ki je potreben, da pridemo iz točke A v točko B, potem v povedanem leži neko splošno pojmovanje časa, ki ga kritično raziskuje filozofija.

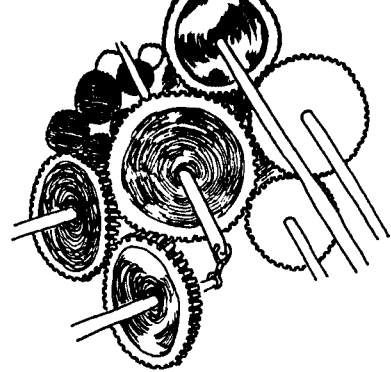
Naj dodam še poskus definicije profesorja Craiga Channella, ki meni, da je filozofija "stalna kritična aktivnost razvijanja teorij za opisovanje, razlago ali utemeljevanje določenih vidikov človeškega izkustva"⁴.

Čeprav je zadnji del definicije zaradi precejšnje nejasnosti neuporaben, njegova omemba filozofije kot "razvijanje teorij" poudarja pri drugih opredelitvah zanemarjeno značilnost – konstruktivnost in ustvarjalnost. Nekateri filozofi (zlasti iz prve polovice 20. stoletja) mislijo, da filozofija ne bi smela razvijati teorij, ampak bi se morala zadovoljiti samo s kritiko in analizo; toda kot bomo videli, je bilo v zgodovini mnogo veličastnih teoretičnih načrtov, ki so poskušali pokazati, kako je vse povezano z vsem. Skorajda vsi filozofski "velikani" so jih razvijali. Ta poteza filozofije je dobro zajela v morda nekoliko šegavi definiciji Wilfrida Sellarsa. Filozofija je "poskus razumeti, kako so stvari v najširšem pomenu besede povezane skupaj, spet v najširšem pomenu besede"⁵.

Zakaj je torej tako veliko poskusov opredelitve filozofije? Zakaj je ne moremo naravnost in dokončno definirati za vse vrčne čase? Navsezadnje tako lahko definiramo besede kot trikotnik: "Trikotnik je tristranični zaprti lik." Vse, kar je

trikotnik, ima to značilnost, in vse, kar ima to značilnost, je trikotnik, tisto pa, kar je brez nje, ni trikotnik. PIKA! Razlog, da lahko izčrpno določimo "trikotnik", ne pa "filozofije", je verjetno v tem, da je prvi zaprti in drugi odprti

Kako so stvari povezane

pojmem. Torej lahko za trikotnik navedemo nujne in zadostne pogoje, za filozofijo pa takšnih verjetno ni. A slednja ni edini odprti pojem. Med najboljšimi sta denimo "ljubezen" in "umetnost". Naj ponazorim. Pred nekaj leti sem nekoč zjutraj na delavnik, ko še ni bilo gneče, obiskal muzej moderne umetnosti. Zašel sem v sobo, sredi katere je bil le kup peska. Najprej sem pomislil, da sem pomotoma vstopil v

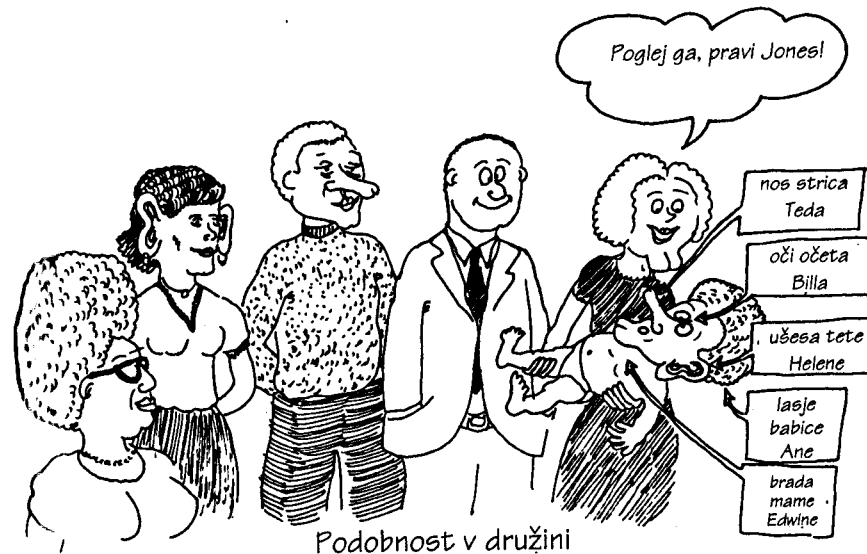
Kup peska

prostor, ki so ga obnavljali. Hotel sem že oditi, ko sem opazil majčken vgraviran napis na stojalu pred kupom, na katerem je pisalo Kup peska. Nekaj muzejskih obiskovalcev je krožilo okoli njega in potihem premišljevalo o tem "delu". Drugi so se

mi rogali. Zaestavilo se je vprašanje: "Ali je to UMETNOST?" Le najbolj samovoljna definicija lahko odgovori na to vprašanje.

Umetnost zadnje čase preživlja kritično obdobje prebrnov in samodvoma. Zunanji rob pojma se širi in oži, vendarli tudi nalomi. Morda je tako prav (več o tem v drugem poglavju), a tudi negotovost glede del na obrobju nam ne preprečuje prepoznati primere v sredini pojma. Morda dovolimo o konceptualni umetnosti Roberta Barryja (njegovo delo: Vse stvari, ki jih poznam, a v tem trenutku ne mislim nanje - 13 in 36 minut, 5. junij 1969, New York), a takšnega dvoma ne more biti pri Vermeerjevi Deklici s turbanom.

Podobno je s filozofijo, večino vprašanj, ki jih bomo razlekovali, najdemo v sredini pojma, a nekaj jih bo tudi z obrbnja. Odkrili bomo, da ne obstaja ena značilnost ali pa skupina značilnosti, ki bi nujno morale biti zraven ali pa ne in bili tako tudi zadostne za zagotovitev, da se gremo v

Podobnost v družini

prvem primeru filozofijo, v drugem pa ne. Filozofske raziskave bodo imele "družinsko podobnost", kot je to poimenoval Wittgenstein, ko je skušal pokazati, kakšni so "odprti pojmi". O odprtem pojmu "igra" je napisal naslednje

Enako gremo lahko skozi veliko, veliko drugih skupin iger; vidimo lahko, da se podobnosti pojavljajo in izginjajo. In rezultat te raziskave je, da vidimo zapleteno mrežo podobnosti, ki se delno prekrivajo in križajo: včasih povsem, včasih v nadržnosti. Za označitev teh podobnosti si ne morem izmisliti boljšega izraza kot "družinska podobnost", kajti v družini se različne podobnosti sorodnikov: postava, poteze, barva oči, drža, temperament itd., na isti način prekrivajo in križajo. – Dejal bom, da "igre" tvorijo družino.⁶

SOKRATOVA FILOZOFIJA

Naj še zadnjikrat poskusimo razumeti, kaj je filozofija, a tokrat nekoliko drugače. Z upanjem, da bomo dobili še kakšen vpogled v njeno naravo, se znova podajmo v antično Grčijo in raziščimo dejavnost enega prvih in najslavnejših filozofov – SOKRATA.

Sokrat (469-399 pr. n. š.), ki je vse življenje preživel v Atenah, ni predaval ali pisal razprav. Bil je celo proti kakršnemu koli pisanju v filozofiji, ker je menil, da črka ubija duha. Zanj je bila filozofija vrsta družabne dejavnosti, vrsta pogovora med ljudmi, ki iščejo resnico. Zato je filozofiral po atenskih ulicah, trgovinah in parkih ter zapletel v pogovor vsakogar, ki se je zanimal za "višje stvari". Sokratova žena Ksantipa se je včasih jezila zavoljo njegovih navad; poslala ga je po preprostem opravku, a nazaj ga ni bilo dolgo časa, ker je zadovoljeval svoj filozofski interes. Včasih se je po

SOKRAT

...bila obleko, da se ne bi bil mogel odpraviti k filozofskemu pogovoru z mladeniči. Toda Sokrat je ušel nag, tako da so potem njegovi učenci za vsak primer s sabo začeli prinašati pogovorno obleko.

Kreči se Sokratov najbistrejši učenec Platon ni zmenil za učiteljev nasvet glede zapisanih besed. Zapisal je vse, kar ni je zapomnil reči Sokrata, in sicer v istem pogovornem slogu, v katerem jih je slišal. Tako je nastalo približno dvajset glavnih "platonističnih dialogov". Če jih ne bi bilo in če ne bi bilo krajših in manj filozofskih del drugega sodobnika, Ksenofona, ne bi

...dali vedeli o Sokratovem nauku. To pa težave, s katerimi se moramo pri tem spopasti. Kako smo lahko gotovi, da Platon v rečnici podaja Sokratove in ne svoje misli? In čeprav

Sokrat prihaja na filozofsko diskusijo

Platonova filozofija razširja sokratsko misel, vemo, da jo tudi močno presega. Verjetno dokončne rešitve za odpravo tega dvoma ni, zato vzemimo kot pravilo: zgodnejši dialogi so bolj avtentičen zapis, v poznejših pa je verjetnejše, da Sokrat izreka le Platonove misli.

Vsak od glavnih Platonovih dialogov poudarja določeno filozofsko temo: na primer naravo resnice, lepoto, pravičnost, vrlino, pogum, pobožnost, prijateljstvo ali umetnost vladanja. Dokazano je, da značilne dialoge iz zgodnejšega obdobja lahko razdelimo na tri dele.

(1)	(2)	(3)
-----	-----	-----	-------

1. V prvem Sokrat sreča mladeniča, ki trdi, da nekaj ve o prejemljenih "velikih" temah. Sokrat mu laska in si čestita, da je srečal nekoga, ki res ve, kar sam išče že petdeset let – mladenič, navadno pri osemnajstih, devetnajstih ali dvajsetih, pa to že ve. Prosi ga, da mu sporoči svojo modrost. Ko mladenič to stori, Sokrat zaigra globoko prevzetost, včasih globoko spoštovanje. In mladenič se prevzame.

2. Drugi del dialoga se začne, ko Sokrat dozdevno opazi navidezno manjšo težavo v mladeničevem argumentu. Ta je prepričan, da hibo lahko

prerije preprosto kozmetični popravek, toda bralec ve, da je Sokratovo nasprotovanje prvi kamenček v plazju. Do konca drugega dela je mladenič zmeden in prizna svojo nevednost. V nekaterih dialogih je Sokratovo zasliševanje blago, v drugih ostro; v enem od njih se protagonist na koncu celo ranjota.

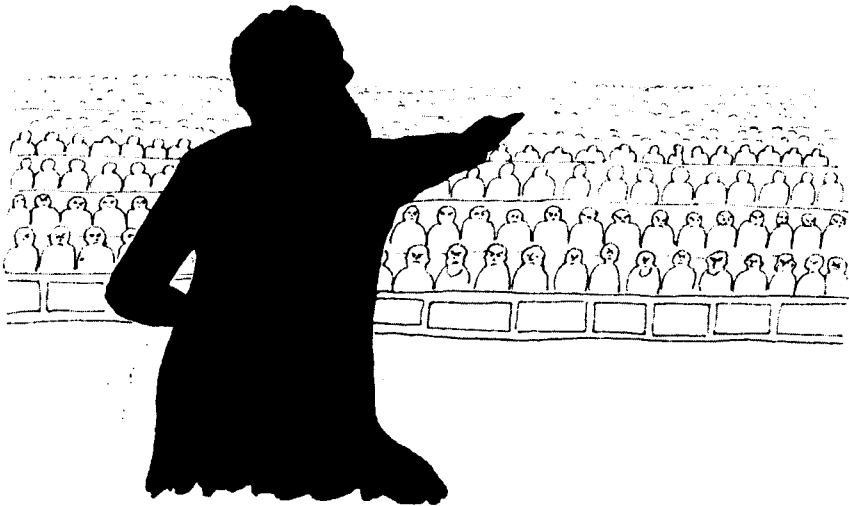
3. Tretji, sklepni del se začne, ko Sokrat in njegov partner priznata svojo nevednost. Naveden o njiju ne ve, kaj je X (vrlina, lepota, resnica itd.). Pri tej točki Sokrat reče svojemu obupanemu tovarišu nekaj podobnega: "Poglej, oba sva

nevedneža, a oba si želiva izvedeti. Z vso resnostjo bi hotel raziskati to vprašanje, če si to želiš tudi ti." V nekem smislu se resnično filozofiranje res začne šele pri tej točki. Zdi se, da bi bilo treba – pred začetkom resne filozofije – pokazati mladeniču, kaj pravzaprav je vednost, za katero je prej trdil, da jo ima: nič drugega kot objestna, alrokoustna vrsta obrambnega mehanizma, ki naj prikrije nevednost njemu samemu in drugim. To je negativna, razdiralna stran sokratske metode. Konstruktivna se pokaže v tretjem delu, ko Sokrat in mladenič preskušata številne hipoteze, da bi odkrila resnico. Vendar se v večini primerov

to ne zgodi. Sokratski dialog se konča neodločeno. Zakaj? Preden odgovorimo, moramo nekaj povedati o "sokratski nevednosti".

Med sodnim procesom zaradi brezboštva, učenja napačnih nauk in kvarjenja mladine Sokrat pove sodišču zgodbo o svojem prijatelju Harefontu, ki je odšel molit v delfski Apolonov tempelj in tam tudi povprašal boga (prek oraklja, ki je bil božji govornik), kdo je najmodrejši človek na svetu. Orakelj je odgovoril, da Sokrat. Ta je trdil, da je bil popolnoma zmeden zaradi odgovora, kajti vedel je, da nič ne ve. Kako naj bi bil potemtakem najpametnejši na svetu? A sčasoma je dognal, da je po svoje res pametnejši od drugih. Drugi ne vedo nič, a mislijo, da nekaj vedo; on pa ne ve nič in to ve. Torej ve več od drugih.

Sokrat predava porotnikom

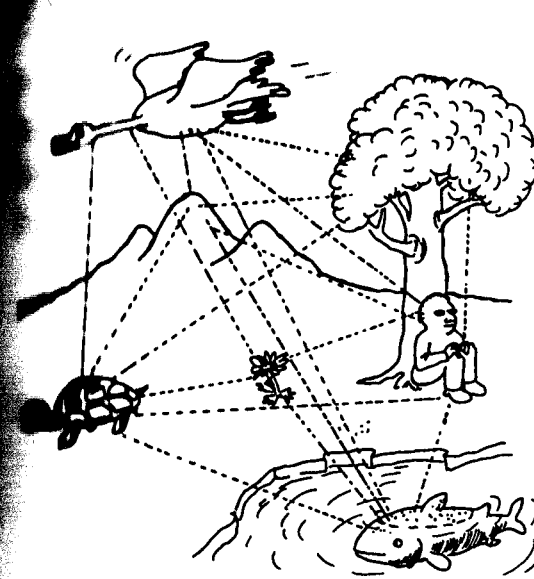
Kako resno naj vzamemo to zgodbo? Očitno je nabita z mislijo; Sokrat jo je uporabil, ker je hotel poučiti svojega 501 porotnika in svoje tožilce, da se motijo, ko ga obtožujejo za učenje napačnih nauk (če nič ne ve, nič ne uči) in ko so pripravljeni, da mu morejo soditi (kot nevedneži ne morejo soditi nikomur). Sokratov diskurz je seveda poln ironije. Sokrat je so posrednost, porog, žalitev, humor, pretiravanje, kvarjanje, pesniško namigovanje in "babje čenče" ("moške čenče"?), brez dvoma del njegove metode filozofiranja. Iz knjige O filozofiji profesorja Roberta Paula Wolffa si bomo pomagali preprosto, toda bistroumno analizo "sokratske nevednosti".⁷ Wolff pravi, da si lahko zamislimo tri vrste občinstva sokratskega dialoga. Prvo je najbolj naivno in ga običajno predstavlja mladenič, s katerim se filozof pogovarja. Sokratovo trditev "Ne vem" vzame dobesedno in jo postavi proti svoji domnevni vednosti. Drugo občinstvo je že bolj premeteno, predstavlja ga oseba, ki ima v dialogu obrambno vlogo, ali pa bralci sami. Razmišljajo takole: "Ni nevoden, samo posmehuje se," in nekako imajo gotovo prav. Sokrat očitno ve, ve več kot tisti, ki jim pripisuje nevednost. Toda obstaja še tretje občinstvo, upajmo najbolj premeteni bralci dialoga (namreč vi in jaz). To občinstvo pravi: "On ne ve," kar po strogih pravilih, ki veljajo zanj in za druge, pomeni, da v resnici ne ve. Pri globljem pomenu vednosti lahko tisti, ki zares ve, izčrpno navede, kaj ve, in razume, kako je njegova vednost povezana z neko drugo. Lahko jo vključi v svoje življenje, tako da ga spremeni. Povedano dru-

gače, po Sokratu tisti, ki zares ve, kaj je pravica, resnica in lepota, postane pravičen, resnicoljuben in lep. Obstaja vrsta vednosti, ki omogoča razumeti, kako so stvari povezane, in če poznamo eno, poznamo tudi druge. S takšnim spoznanjem odkrijemo človeško odličnost – areté po grško – in postanemo sami odlični. Prav tako vednost je Sokrat iskal vse življenje, a se mu je vedno izmaknilo.

RESNICA: skladnost z dejstvom. Poštenost, neoporečnost.

la. In v tem smislu ni vedel, bil nevednež. Seveda se ironija tu zgosti, ker se najmanj in najbolj premeteni vrsti občinstva zaradi različnih razlogov strinjata glede

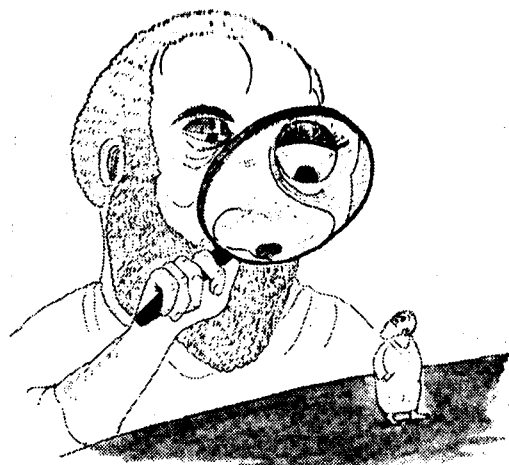
Vse je povezano z vsem.

Sokratove nevednosti. Sedaj se lahko vrnemo k vprašanju, zakaj se sokratski dialogi končajo neodločeno. Morajo se. Bilo bi namreč popolnoma zavajajoče, če bi Platon dopustil, da bi Sokrat na koncu le definiral "X" (spet resnica, pravičnost, lepota

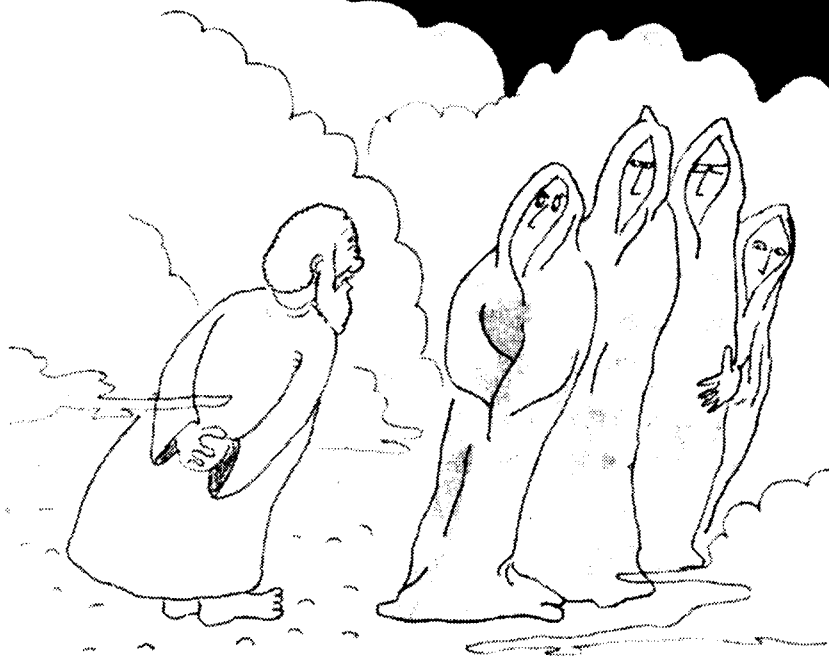
itd.). Iz tega bi namreč sledilo, da je vednost popolnoma formalna – da lahko pridemo do nekakšne slovarske definicije, ni jo zapomnimo in potem trdimo, da vemo, čeprav ta "vednost" nikakor ni vplivala na naše življenje.

In vendar je šel Sokrat v smrt, zagovarjajoč svojo nevednost, hkrati pa trdil, da "neraziskovanega življenja ni vredno živeti". Na koncu sojenja se je poslovil od svojih tožnikov in sodnikov z naslednjimi besedami: "Zdaj pa je čas, da gremo, jaz v smrt, vi v življenje. A kateri gremo v boljše, je vsakomur prikrito, razen bogu." In ko so ga v celici vprašali, kaj bi delal po smrti, če seveda posmrtno življenje obstaja, je odgovoril, da prav isto kot v življenju. Pri sencah v Hadu bi

poizvedoval, ali kaj vedo. Ali ne spravljaja ob pogum, da je eden največjih filozofov in najglobljih mislecev vseh časov odšel v grob brez vednosti, ki jo je iskal vse življenje, in da "filozofije", kot se to iskanje imenuje, ne moremo niti definirati?

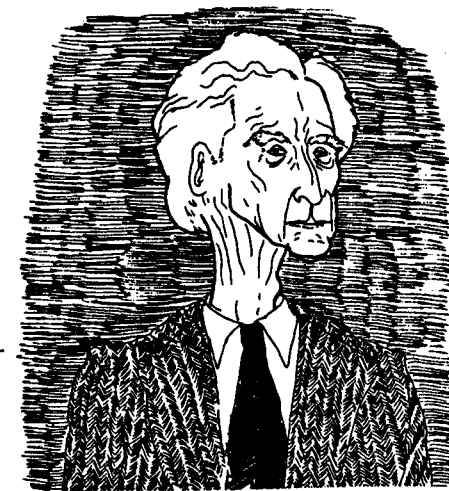
Neraziskovanega življenja ni vredno živeti.

Sokratovi sogovorniki na kvizu v Hadu

Alli to ne vzame poguma študentom začetnikom že takoj v dan? Morda nas bo nekoliko ohrabrilo, če bomo poglavje namenili slavno mislijo lorda Bertranda Russella (1873-1970), filozofa, ki je deloval petindvajset stoletij po smrti:

Filozofije ne proučujemo, da bi dobili točno določene odgovore na njena vprašanja, kajti praviloma ne moremo vedeti, ali so resnični; proučujemo pa jo zaradi vprašanj samih, ker razširjajo namo zamisli o tem, kaj je možno, bogatijo našo intelektualno domišljijo in zmanjšujejo dogmatično gotovost, ki stoji na poti spekulaciji; pravi razlog za njeno proučevanje pa je veličina uma, pridobljena skozi filozofsko kontemplacijo o veličastnem univerzumu, zaradi katere se um zmore poenotiti z njim in tako ustvariti svoje najvišje dobro.⁸

BERTRAND RUSSELL

AKTIVNO

Platon je ugotavljal, da se filozofija začne v čudenju, in tako Aristotelovo delo se prične z naslednjo vrstico: "Vsi ljudje po naravi težijo k vedenju." Po tem starogrškem nazoru smo ljudje po naravi filozofi, smo homo philosophicus. Če je ta optimistična podoba resnična, potem nam ni treba upravičevati zanimanja za filozofijo. Če vas kdo sreča, ko prenašate filozofske knjige, in vas povpraša, zakaj študirate filozofijo, mu je treba odvrniti le: "Ker sem človek."

V tem starogrškem pogledu je nekaj resnice, človeška duša mora biti seveda zelo zakrknjena, če si nikoli ne zastavi nobenega od "velikih vprašanj". Seveda ljudje večinoma nikoli ne postanejo poklicni filozofi. (Nekaj čudnega je v izrazu "poklicni filozof". Z grškega stališča bi to pomenilo, da ste postali poklicni človek. Sokrat bi se zgrozil!) Prav tako večina od nas ne filozofira neprestano. Še več, nekateri so po naravi verjetno bolj filozofski kot drugi – obstaja nekaj takega kot filozofski temperament. Kaj nas izzove k filozofiranju? Včasih hormoni. Občutljivi mladostnik se večino časa muči s smislom življenja, smrti, umetnosti (npr. rock glasbe) in družabnosti.

Kaže tudi, da gre veliko ljudi skozi klasično "krizo srednjih let", ko se ta velika vprašanja zastavijo vnovič. Ni pa nujno, da tičijo za tem hormoni. Včasih nas čisto nepomemben pripetljaj požene v filozofsko meditacijo, prav kakor dramatični ali travmatični dogodek, npr. izguba sorodnika, prijatelja ali ljubimca. Filozofi bomo ostali

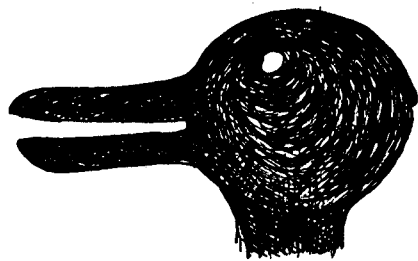

Občutljivi mladostnik se muči s smislom življenja, njegov oče pa preživlja krizo srednjih let.

na življenje in deloma se strinjam z Grki in Russellom, da filozofiranje povečuje našo človeškost. Menim tudi, da je tisti, ki nikoli ne filozofira, nekako manj človeški. Če torej moramo nujno filozofirati, zakaj ne bi to počeli dobro? Zakaj bi morali misliti, da je treba dobro jesti, voziti avto ali služiti denar, medtem ko so naše misli o velikih vprašanjih lahko nekaznovano skrupucalo. Imejmo tudi tu nekaj areté. Zato vam predlagam, da se izročite v roke "otrokovnjaku", pa naj bo samo za ta semester. Kajti za večino od vas bo to edino predavanje o filozofiji v življenju, množica filozofskih predavanj vam ne bi ležala in obremenjena ste z drugimi predmeti. A prav zato vzemite naše predavanje zares.

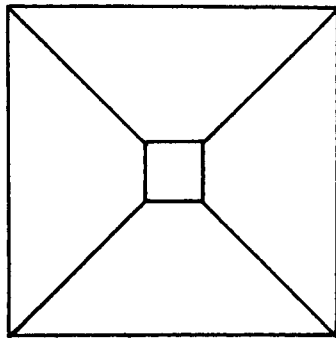
Filozofe in filozofske teorije lahko beremo kot velike romane. Veliki pisci romanov (Cervantes, Flaubert, Dostojevski, Proust, Joyce, Mann itd.) vam ponudijo čudežna načala in vas povabijo, da pogledate skoznja. Kakor da bi rekli: "Če boste na svet pogledali skoznja, boste videli stvari, ki jih niste še nikoli, a ko jih boste ugedali, bodo za vas vaša." Enako je z resnično dobro filozofijo. Filozofska pojmovanja se ponujajo kot možne razlage sveta. Svet je zelo zapleten, več ko imamo možnih razlag, svobodnejši in učinkovitejši smo v njem. Filozofski pojmi so kakor orodje, več ga imamo, učinkoviteje delamo.

V tem razpoloženju je avstrijski filozof iz dvajsetega stoletja LUDWIG WITTGENSTEIN (veliko več o njem v drugem poglavju) uporabil figuro, ki jo zato imenujemo Wittgensteinova raca-zajec. Gre za raco ali zajca? Seveda jo vidimo kot raco ali zajca in vprašanja Kaj je v resnici? tu

Raca-zajec

ne postavimo. Povedati hočem da je svet veliko bolj podoben Wittgensteinovi figuri, kot kakršna sprva. Ustvarjalna razrešitev življenjskih problemov zahteva možnost raznovrstnih interpretacij sveta. Filozofija nam ponuja nekaj pomagal za takšne ustvarjalne interpretacije. Pogosto je svet tako raznolik, da ne zadostujeta le dve razlagi (raca ali zajec?). Je bolj kakor lik, ki ga je predlagal Virgil Aldrich: "... poglejte na ta lik pod temi naslovi: (1) v okvir obešen kvadrat, (2) pogled na senčnik svetilke od zgoraj, (3) pogled na senčnik svetilke od spodaj, (4) pogled v predor, (5) pogled na prisekano piramido iz ptičje perspektive."⁹

Če se potem, ko smo preiskali nekaj od tega filozofskega orodja, nikoli ne odločimo, da bi ga uporabili za življenja sposobno interpretacijo sveta, imamo še vedno dobiček: uporabimo ga lahko za kritično analizo vsakdanjih prepričanj. Če ugotovimo, da so prenesla natančno filozofsko preiskavo, toliko bolje. Če nekoliko parafraziramo Aristotela (in si pri tem vzamemo nekaj svobode): za pridobitev zaposlitve je filozofija morda najbolj neuporaben študij, a je vseeno najboljši.

DOMBE

1. Robert Pirsig: Zen and the Art of Motorcycle Maintenance (Zen in umetnost vzdrževanja motociklov), Bantam Books, New York 1975, str. 315-316.
2. William H. Capitan: Philosophy of Religion: An Introduction (Filozofija religije: Uvod), Pegasus 1972, str. 1.
3. Stuart Hampshire: The Age of Reason (Doba razuma), New American Library, New York 1961, str. 12.
4. Craig Channell: "The Advocacy Method: A Replay" (Metoda zagovora: Odgovor), Teaching Philosophy, 1. zv., 1. št., poletje 1975, str. 41.
5. Wilfrid Sellars, cit. po "The Fate of Philosophy" (Usoda filozofije), The New Republic, okt. 1982, str. 28.
6. Ludwig Wittgenstein: Philosophical Investigations (Filozofske raziskave), MacMillan, New York 1964, str. 14.
7. Robert Paul Wolf: About Philosophy (O filozofiji), 4. izd., Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 1989, str. 14.
8. Bertrand Russell: Problems of Philosophy (Problemi filozofije), Oxford University Press, New York 1975, str. 161.
9. Virgil C. Aldrich: Philosophy of Art (Filozofija umetnosti), Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 1963, str. 20.